

NİGAR ZEYNALOVA

Azərbaycan Dillər Universiteti
nigarzeynalova777@gmail.com

UOT:37

TƏLƏBƏLƏRDƏ KREATİVLİYİN İNKİŞAFININ ƏSAS ŞƏRTLƏRİ**Açar sözlər:** *kreativlik, təxəyyül, layihə, inkişaf, tələbəyönümlülük, eksperiment***Key words:** *creativity, imagination, project, development, student-centered, eksperiment***Ключевые слова:** *креативность, воображение, проект, развитие, студенто-ориентированность, эксперимент*

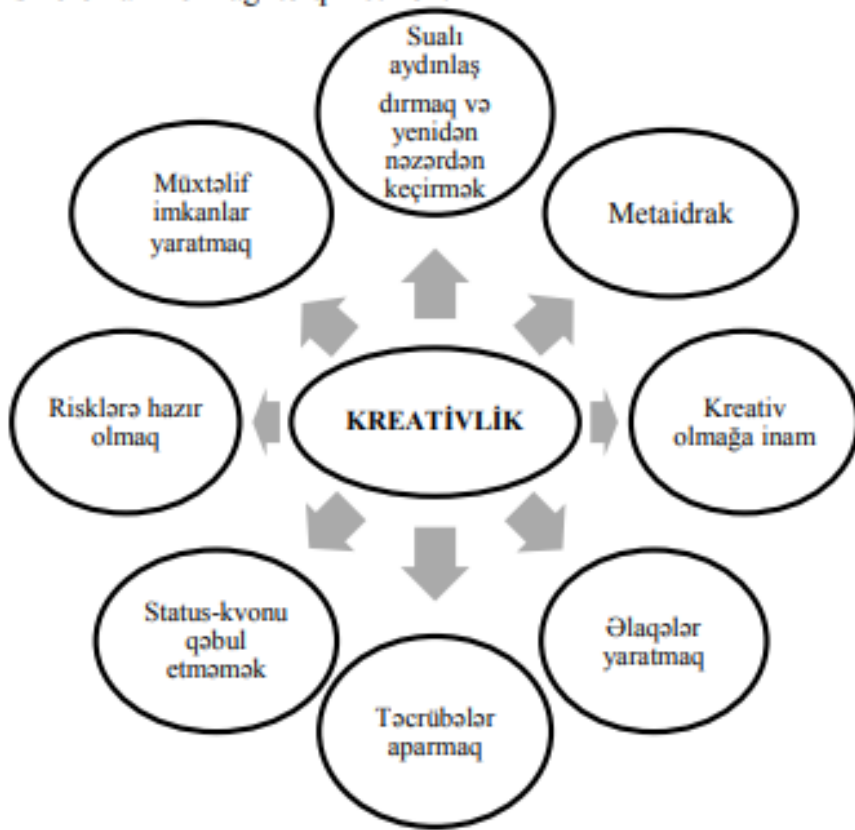
Kreativlik bütün insanlarda mövcuddur. Bu, anadangəlmə xüsusiyyət hesab olunur. Uşaqlar lap kiçik yaşlarından oyuna böyük maraq göstərilər, çünki həmin fəaliyyət növü təxəyyül imkanlarını işə salaraq, müxtəlif situasiyalara canlandırmağa, arzuolunan vəziyyətləri reallaşdırmağa şərait yaradır: kibrit qutusu - yük avtomobili, gəlincik - qızciğaz, taxta parçası - avtomat və s. Uşaqlar böyüdükcə, onların kreativliyi ya inkişaf edir, ya da qeyri-ixtiyari təzyiq nəticəsində boğulur. Yaradıcılıq potensialı üzə çıxmayan tələbələr, adətən, öz fikirlərini söyləməkdən çəkinir, müəllimin gözlədiyi cavabları səsləndirməyə üstünlük verir, yeni, fərqli təşəbbüslər və orijinal ideyalar irəli sürməyə ehtiyat edir, qorxurlar. Tədqiqatlar sübut etmişdir ki, müəllimlər əksər hallarda şagirdlərin “çərçivə”dən kənara çıxmalarını, “riskli” cavablar vermələrini dəstəkləmir. Ənənəvi təhsil prosesində formalaşmış stereotiplər tələbələrin nəinki səhvə yol vermək, hətta fikir söyləmək, mühakimə yürütmək kimi fəaliyyətlərinin qarşısını almışdır. Ənənəvi təhsil sistemində təhsil alan müəllimlər daha çox müəllimyönümlü yanaşmaya üstünlük verirlər. Bu yanaşma hazır “reseptlər” əsasında təlim prosesinin təşkilini nəzərdə tutur. Müəllim dərslərdəki məlumatı tələbəyə ötürür və həmin məlumatı da geri tələb edirdi. Belə olan halda müəllimin fəaliyyəti təhsil alanların kreativliyinə imkan yaratmırdı və onlar verilmiş şablon çərçivəsində hərəkət etmək, fəaliyyət göstərmək məcburiyyətində qalırdılar. Təlimin bu şəkildə təşkili müəllimi artıq problemlərdən azad edirdi.

Təlim prosesinin problem üzərində təşkili, təhsil alanın həmin məsələnin həllinə cəlb olunması bir tərəfdən öyrənənlərin məsuliyyətini artırır, tələbələrdə problem həlli, qərar qəbulu kimi bacarıqların formalaşdırılmasına zəmin yaradır, digər tərəfdən də müəllimin yaradıcılığı üçün geniş üfqlər açır. Beləliklə, kreativliyin bu və ya digər səviyyədə inkişafı labüdləşir.

Məqalənin giriş hissəsində qeyd edildiyi kimi, kreativliyi həm keyfiyyətcə yüksəltmək, həm də məhdudlaşdırmaq mümkündür. Potensialın kəşfi üçün müəllim tələbəsini kreativliyə həvəsləndirən təlim mühiti yaratmalıdır. Kreativ təlim mühiti aşağıdakı amillərə əsaslanır:

- Tələbələrin kreativ və innovativ töhfələrini dəyərləndirilmək;
- Təlim proqramını, sillabusu həddindən artıq yükləməkdən yayınmaq;
- Vaxtdan səmərəli istifadə etmək;
- Araşdırmaq, tədqiqat aparmaq üçün öyrənənlərə şərait yaratmaq;
- Diskussiya, ətraflı refleksiya, təhlil üçün ayrıca vaxt müəyyənləşdirmək;
- Tələbələrə materialı dərindən analiz etmək, fənlərarası və fəndaxili əlaqələri müəyyənləşdirmək imkanını vermək;
- Tədris planında müxtəlif bacarıqların formalaşmasını və fəaliyyətlərin reallaşmasını təmin etmək;
- Fənlərarası tarazlığı, balansı tənzimləmək;
- Kreativliyin inkişafını tədris fənlərinin hər birinin məzmununda nəzərə almaq, onun inkişafı üçün zəmin yaratmaq;
- Tələbələrdə kreativliyi inkişaf etdirmək məqsədilə qrupdaxili davranış qaydaları müəyyənləşdirmək;

- Yeniliklərin tətbiqində baş verə biləcək maneələri və riskləri əvvəlcədən nəzərə almaq;
- Öyrənənlərə risklərə hazır olmağı təlqin etmək.

Təlim prosesində kreativliyin formalaşdırılmasını təmin edən tapşırıqların yerinə yetirilməsi öyrənənləri əməkdaşlığa səsləyir. Müəllim təhsil alanlara qabaqcadan hazırladığı tapşırıqları verir, onları məzmun üzərində fəaliyyətə cəlb edir və yüksək səviyyəli kreativ təfəkkürün inkişafını təmin edən növbəti mərhələyə keçidi planlaşdırır. Mövzunu və fənni daha dərin mənimsətmək üçün müəllim fəndaxili və fənlərarası inteqrasiyadan da yararlanıb bilər. Belə ki, fənn üzrə mövzular ayrı-ayrı deyil, proqramda yer alan digər mövzularla əlaqəli şəkildə tədris edilməli, onlar arasında inteqrativlik nəzərə alınmalı, yeni biliklər keçmiş biliklər üzərində qurulmalı və növbəti mərhələyə keçid təmin olunmalıdır. Universitet və auditoriyada innovasiya və yaradıcılığı dəstəkləyən mühitin yaradılması özü də kreativliyin inkişafına təkan verən vacib amillərdəndir. Nümunə kimi verilən keysi nəzərdən keçirək. Təhsil alanlarda kreativliyin inkişaf etdirilməsi məqsədilə Argentinanın Buenos-Ayres şəhərinin St. Endrüs Skots Skulu tərəfindən maraqlı bir yanaşma irəli sürülmüşdür. Onlar kreativ, tənqidi təfəkkürün inkişafında məkanın, mühitin dizayn və tərtibatının böyük təsirə malik olması qənaətinə gəlmişlər. İlk növbədə mühit əsnəvi müəllimyönlü yanaşmadan tələbəyönlü transformasiya olunmalıdır, təhsil müəssisəsinin hər bir məkanı təhsilin yeni paradigmasını təcəssüm etdirməlidir. Onların fikrincə, əsnəvi sinif, partaların düzülüşü mühiti təhsil alanların müstəqilliyini məhdudlaşdırır, yaradıcı prosesi boğur və kreativliyin inkişafının qarşısını alır. Hətta əsnəvi kitabxana mühiti də öyrənənlərə təlim materialından tam şəkildə bəhrələnməyə imkan vermir. Təlimin davamlı, çərçivəyə sığmayan proses olduğunu nəzərə alaraq, onlar kitabların yalnız kitabxanada mərkəzləşməsinin əleyhinə çıxmış və təhsil ocağının dəhliz və departamentlərə köçürülməsini təklif etmişlər. İdeyanın tərəfdarları təhsil alanlara istənilən məkanda nəzarətsiz və sərbəstliklə kitab seçmək, dəyişdirmək imkanı verməyi məsləhət görmüşlər. Bununla cəmiyyətə təlimin məhdudiyət və məcburiyyət sevməyən ən üstün dəyər olması haqqında mesaj ötürülür.

Kitabxana mühiti maraqlı təlimə münbit şərait yaratmalıdır. Bu məqsədlə üç məkan yaradılmışdır:

1. Transformer tipli yüngül masalarla təchiz olunmuş böyük zal;
2. Mağara tipli, meşə, təbiət mühitini xatırladan sakit otaq;
3. İki proyektorla təchiz olunmuş, qrup və əməkdaşlıq şəraitində işləmək imkanı yaradan, təhsil alanlara divarlarda fikirlərini təbaşirlə yazaraq ifadə etmək imkanı verən otaq. Divarların tünd rəngdə boyanması prosesin daha keyfiyyətlə reallaşdırılması üçün əvəzolunmaz şərait yaradır.

Təcrübə nəticəsində öyrənənlərin təəssürat və reaksiyaları bütün gözləntiləri aşmışdır. Bəziləri üçün boş vaxt keçirmək, dərslərə arası fasilədə sığınacaq yeri olan kitabxana artıq məktəbin ən maraqlı məkanına çevrilmişdir. Prosesin bu cür tənzimlənməsi müəllimlərə təlim strategiyalarında çevik dəyişikliklər aparmağa, tədrisi təhsil alanların fərdi xüsusiyyətlərinə görə diferensiallaşdırmağa imkan verir. Öyrənənlər üçün ən optimal mühit, məkan aşağıda sadalanan əlamətləri özündə cəmləşdirir:

- Təlim prosesi müzakirələrlə müşayiət olunur, öyrənənlər kollaborativ (əməkdaşlıq) mühitdə fikirlərini divarlara yazaraq metakognitiv refleksiya prosesinə cəlb edirlər;
- Təlim müəllimiyönümlüdən şagirdiyönümlüyə istiqamətlənir;
- Məkanda fəal fəaliyyət göstərmək, özlərini ifadə etmək imkanı kreativliyin formalaşdırılması və inkişafına zəmin yaradır;
- Kreativ layihələrin üzərində fəaliyyət daha səmərəli olur;
- Yeni auditoriyadankənar layihələrin yaradılmasına imkan yaranır.

Belə məkanların mövcudluğu seminar, konfrans, görüşlərin təşkilinə, müxtəlif ideyaların müzakirəsinə və həyata keçirilməsinə də şərait yaradır.

Açıq təlim məkanının əhəmiyyəti hər kəs tərəfindən lazımı qədər qiymətləndirilmir. Məkanın, yeni təlim modelinin, təlim mühitinin, çoxseçimliyin informasiya bolluğu dünyasında kreativliyə müsbət təsirini anlamaqda bəzi insanlar çətinlik çəkirlər. Təhsil ocaqları məkan və interyerdə mühüm dəyişikliklər etməyə ya çəkinir, ya da bu yolla uğur əldə olunacağına inanmır. Lakin yuxarıda qeyd etdiyimiz məktəbin nümunəsi belə eksperimentlərin kreativliyin inkişafına müsbət təsirinin müvəffəqiyyətini əyani şəkildə nümayiş etdirir.

Runkonun fikrincə, insanların əksəriyyətində şüuraltı belə fikir formalaşmışdır ki, kreativlik anadangəlmə xüsusiyyətdir, təlim prosesində inkişaf etdirilə bilməz və bu istiqamətdə istənilən fəaliyyət zərərliyədir. (5) Lakin bu fikirlərin əksini göstərən tədqiqatlar sübut etmişdir ki, müəllimin düzgün yanaşması öyrənənlərdə kreativ düşüncə tərzini inkişaf etdirə bilər.

Danılmaz faktıdır ki, təlim prosesində istənilən fəaliyyət bilavasitə müəllimlə əlaqəlidir. Müəllim kreativliyin inkişafı üçün nə etməli, tələbələrə necə kömək göstərməlidir, bu məsələləri təlim prosesinin hansı mərhələsində və necə nəzərə almalıdır? İlk növbədə, müəllim yeni ideyaları öz təcrübəsində tətbiq etməli, daim araşdırmalar aparmalı, tədqiqatçı, yeni fikirlərə açıq, canlı təxəyyülə malik və istənilən vəziyyətdə çevik qərar verən, hər zaman öyrənməyə, yeni bacarıq və texnologiyaların tətbiqinə hazır, bir sözlə, kreativ olmalı, fənnini dərinləndirən və hərtərəfli bilməli, tələbələrin dərsi, materialı necə qavradıqlarını, mənimsədiklərini anlamalı, müəyyənləşdirməli, aydın düşünməli, öyrənənlərə səhvlərini, anlaşılmayan məqamları üzə çıxarmağa və təlim prosesini idarə etməyə yardım göstərməlidir. Ali məktəbdə kreativlik bütün fənlərin tədrisinin bazisi rolunu oynadığından müəllim fəaliyyətinin aspekti hesab olunur. Digər vacib məsələ kreativliyin formalaşdırılması üçün müvafiq mühitin yaradılması, müəllimlərin kreativ peşəkarlığının dəstəklənməsidir. Şübhəsiz, müəllimin kreativliyi üçün müvafiq şərait də mütləqdir. Belə ki, auditoriyaların danışıqlılığı, aşağı səviyyəli texniki təchizat yaradıcılığa əngəl törədən faktorlara aiddir. Kreativlik, ilk növbədə, müəllimin sillabusunda nəzərdə alınmalı, dərslük və dərslər vəsaitlərində öz əksini tapmalıdır. Təlim resurslarının məzmunu kreativ yönümlü olmadığı halda müəllimin yaradıcı fəaliyyəti çətinləşir. Kreativ təlim mühitinin tənzimlənməsində tələbələrin peşə xüsusiyyətlərinin formalaşdırılmasına xidmət edən məlumat xarakterli və idraki inkişafa zəmin yaradan tapşırıqlardan istifadə mütləqdir.

Edvard de Bono lateral düşüncə konsepsiyasını irəli sürmüş və "altı düşüncə şlyapası" texnikasını işləyib hazırlamışdır. (3) Bu strategiya öyrənənlərə müxtəlif istiqamətlərdə problemi fərqli aspektlərdən araşdırmağa şərait yaradır.

Kreativ düşüncəni sual-cavab vasitəsilə işə salan Sokrat inanırdı ki, ardıcıl, düşünülmüş şəkildə verilən suallar ideya və fikirlərin dərin araşdırılmasına, mövzunun daha yaxşı mənimsənilməsinə xidmət edir. Bu texnika "Sokrat sual-cavabı", "Sokrat tərzini" adını almışdır. Müəllim və ya tələbə tərəfindən verilən yaxşı sual öyrənənin düşüncə tərzinə güclü təsir göstərir, müxtəlif məqamlara aydınlıq gətirir, pedaqoji prosesin hər iki tərəfi arasında təbii əks əlaqə yaradır, dərslər, təlimat prosesini düzgün istiqamətləndirir. Müəllim gün ərzində orta hesabla 300-400 sual

verir. (8) Tədqiqatlar sübuta yetirmişdir ki, müəllim həmin sualların tipini, ifadə tərzini, ardıcılığını diqqətlə planlaşdırarsa, öyrənənlərin həm düşüncə tərzini, həm də cavabları tədricən yaxşılaşar. (2) Qəliz, kompleks mental proseslər tələb edən sualların cavablandırılması kreativliyi stimullaşdırır. Əgər...nə baş verərdi? Niyə...? səbəb-nəticə tipli suallar tənqidi və kreativ təfəkkürü inkişaf etdirir, tələbələrə araşdırmağa, tədqiqat aparmağa həvəsləndirir. (7)

Öyrənənlərə verilən suallar ətrafında düşünməyi təklif etmək də dəyərli fəaliyyətdir. Qay Klakston (Skeildən sitat gətirilmişdir) bildirmişdir: “Yaxşı sual vermək uğurlu tələbə olmağın əsasıdır. (4) Sual verməyi bacarmayan şəxs qaşıqdan yedizdirilməlidir”. Sual formalaşdırmağı bacaran tələbə düşüncə tərzini aydınlaşdırır, müəllimin təlimat verməsinə, təlimin istiqamətlənməsinə kömək edir və müstəqil kreativ fəaliyyətlə məşğul olur.

Tələbələrə sual verməyə həvəsləndirməyin aşağıda sadalanan üstünlükləri mövcuddur:

- Fənni daha dərinləndirən öyrənməyə maraqlıdır;
- Mövzunu daha dərinləndirən mənimsəməyə zəmin yaradır;
- Təlimi stimullaşdırır;
- Məzmunun möhkəmləndirilməsini təmin edir;
- Mövzuya müxtəlif aspektlərdən baxış imkanı yaradır;
- Araşdırmalar üçün plan və məqsədləri dəqiqləşdirir;
- Tələbələrə cavabın tapılmasına həvəsləndirir.

Təlim prosesində kreativliyi stimullaşdıran digər bir yanaşma “imkanların düşünülməsi” adlanır. Bu üsul öyrənənlərdən müxtəlif ideyaların araşdırılmasını və təxəyyüllərindən istifadə edərək fərqli imkanlar yaratmağı tələb edir. Müəllim dərslərdə bir neçə cavablı suallar verirsə, bu, tələbələrdə özünəinam hissini yüksəldir, yaradıcılıq xüsusiyyətlərini inkişaf etdirir. Öyrənənlərdə kreativliyi yüksəltməyin vacib şərtlərindən biri də təlim prosesinin problemlə təpşirilərlər üzərində təşkilidir. Problem həlli və tədqiqatların aparılması müasir təhsilin əsas tələblərindənədir. Təlimin tədqiqat və araşdırmalar üzərində qurulması tələbələrə sual və ya problem ətrafında mövcud biliklərdən istifadə edərək çözümlə yolu tapmağa, dərin və hərtərəfli düşünməyə yönəldir. Peşəkar müəllim tədqiqat sualını, problemi düzgün müəyyənləşdirməklə, tələbələrə lazımlı dəstək verməklə onların düşüncə tərzini inkişaf etdirir. Suallın təqdimat forması tədris olunan fəndən, təhsil alanların maraqlı, meyillə və tələbatlarından asılıdır. Müəllim müsbət motivasiyanın yaradılması prinsipinə fəal şəkildə riayət etməli, şəxsiyyətin maraqlı dairəsini nəzərə almalıdır. Bəzən bir qrup üçün əhəmiyyətli sayılan problem digərində aktualıqlı kəsb etmir. Bu gün təqdim olunan problem müəyyən vaxtdan sonra aktualıqlı itirmək təhlükəsi ilə üzlaşa bilər. Bu səbəbdən müəllim təlim vəziyyətlərinin işlənilib hazırlanmasına, problemin müəyyənleşdirilməsinə xüsusi diqqət göstərməlidir. Problemin araşdırılması müxtəlif formalarda həyata keçirilə bilər. Belə ki, situasiyadan asılı olaraq kollektiv, kiçik qruplarla, cütlərlə və fərdi iş formalarına müraciət etmək mümkündür. Seçim təlim məqsədlərindən asılıdır. Bəzi müəllimlər kreativliyin yalnız qrup işində inkişaf etdirilməsi ilə əlaqədar fikirlər yürütsələr də, realıqlı fərqlidir. Əslində, təhsil alanların diqqətinin sual və problem ətrafında cəmləşdiyi dəstəkləyici mühitdə auditoriyaya ünvanlanan birbaşa və dəqiq təlimat kreativliyin formalaşdırılmasına zəmin yaradır. Con Hattl bütün kollektivlə işin əhəmiyyətini yüksək dəyərləndirmiş və onu təlim prosesində yüksək effektivliyə malik yanaşma kimi qiymətləndirmişdir. (6) Bütün kollektivlə iş vasitəsilə müəllim auditoriyadakıları düşünməyə həvəsləndirir, tədris prosesinə cəlb edir, maraqlandırır, yaranan sualları dərhal cavablandırır və beləliklə, yüksək səviyyəli fəal təlimə şərait yaradır. Müzakirələr tələbələrə suallarından irəli gələn yeni fikir və konsepsiyalar üzərində qurulur. Müəllim müzakirələri stimullaşdırır, yeni ideya, düşüncə tərzlərini dəstəkləyir və həvəsləndirir. Pedaqoji prosesin hər iki tərəfi tədricən mövcud səhvləri də eyni vaxtda üzə çıxarmaqlı imkanı qazanır.

Tələbələrə problemi düzgün müəyyənleşdirməyi, mövcud bilik və bacarıqları yeni və fərqli vəziyyətlərdə tətbiq etməyi, məlum faktlarda, hadisələrdə yeni çalarlar üzə çıxarmaqlı, sintez aparmaqlı öyrətmək lazımdır. Təlimdə qeyd olunan əməliyyatların yerinə yetirilməsi əsas anlayış və qaydaları hazır şəkildə deyil, müstəqil araşdırma nəticəsində təhlil etmək imkanı verir. Tələbələr problemin müəyyənleşdirilməsində və həlli yollarının axtarılmasında müəllimlə yanaşı fəal iştirak etməlidirlər. Problem açıq sual şəkildə, həmçinin kompleks və bir neçə həll yoldan ibarət ola

bilər. Sadalananlar qərar qəbulu bacarığının inkişafına müsbət təsir göstərməklə divergent düşüncə tərzini formalaşdırmağa istiqamətlənmişdir. Təlim problemləri kifayət qədər ciddi, bütün qrupu maraqlandıracaq səviyyədə hazırlanmalıdır. V.V. Safonova qeyd etmişdir ki, həlli hər kəs üçün maraqlı olan, quruluşca anlaşılıq təlim məsələləri ən vacib problemlər sayılır. (1) Prosesin yekunları, layihənin nəticələri Power Point slaydları, bloq, website, sərği, jurnal və ya poster şəklində təqdim oluna bilər. Problem əsaslı təlim öyrənənləri əməkdaşlıq prosesinə cəlb edərək, onlarda refleksiv, tənqidi və kreativ təfəkkürün inkişafını labüdləşdirir. Prosesin müvəffəqiyyətlə başa çatması üçün məqsədlər aydın şəkildə ifadə olunmalı, sillabus düzgün yazılmalı, təlim programında yalnız aktual məsələlər öz əksini tapmalıdır. Bununla yanaşı, müəllim tələbələrə müstəqillik verməli, onları eksperiment aparmağa, araşdırmağa, problem ətrafında düşünməyə həvəsləndirməli, obyektiv nəticələrin çıxarılmasına istiqamətləndirməlidir.

Tədqiqat əsaslı təlim, adətən, tələbəyönümlü layihələrlə əlaqələndirilir, tədris prosesi müəllim və tələbələrin konkret problem, sual ətrafında müzakirəsini, həlli yolunda iştirakını təmin edir. Tədqiqat bir və ya bir neçə mövzunu birləşdirə bilər. Tədqiqat əsaslı təlimin ən üstün cəhəti problem və ya sualın müxtəlif aspektlərdən araşdırılmasına, əməkdaşlığa, şəxəli və xətti düşüncənin formalaşmasına zəmin yaratmasıdır.

Həqiqətən layihə, problem və tədqiqat əsaslı təlim metodlarından istifadə tədris prosesində didaktik məqsədlərə nail olmağın əsaslı və yoxlanılmış, sınaqdan keçmiş yolu sayılır. Layihənin həyata keçirilməsi zamanı tələbələr müstəqil şəkildə biliklərə yiyələnir, müxtəlif məlumat mənbələri ilə işləyir, ünsiyyət və tədqiqat metodlarından istifadə bacarıqlarını formalaşdırır, problemi dərinlənən araşdırır, yekunda fərdi və ya qrup şəklində analitik, tədqiqat, yaradıcı fəaliyyətin məhsulu kimi praktik nəticə əldə edirlər. Belə fəaliyyət nəticəsində müxtəlif vəziyyətlərin həlli, tez-tez dəyişən şəraitlərə uyğunlaşma, fərqli qruplarda iş bacarığı daha da təkmilləşir. Bu gün tələbələrdə tədqiqat aparmaq, müstəqil işləmək, kreativ düşüncələrini zənginləşdirmək ən zəruri bacarıqlar kimi dəyərləndirilir. Peşəkar müəllim kreativlik üçün müvafiq yaradıcı mühit yaratmalı, hər bir tələbədə yaradıcılıq qığılımlarını üzə çıxarıb dəyərləndirməlidir.

Kreativliyin formalaşdırılmasını təmin etmək üçün müəllim aşağıdakı aspektlərə xüsusi diqqət yetirməlidir:

1. Kreativ vərdişlərin modelləşdirilməsi - istənilən vərdiş, davranış, düşüncə tərzini öyrənənlərdə formalaşdırmağın ən təsirli yolu müəllimin özünün həmin vərdişlərə, düşüncə tərzinə malik olmasıdır;

2. Təlimdə özünün və şagirdlərin verdiyi sualların tənqidi əhəmiyyətini dəyərləndirmək;

3. Səhvləri təlim imkanları kimi nəzərdən keçirmək, öyrənənlərə riskə hazır olmağı, onlardan çəkinməməyi, ağılabatan risklərə getməyi öyrətmək. Tələbələrə risklərə hazır olmağı öyrətmək onlarda kreativ özünəinamı inkişaf etdirməkdə mühüm rol oynayır. Tələbələrin təlim prosesində tapşırıqların yerinə yetirilməsində, təlim fəaliyyətində risklərlə üzləşməsi, risklərə getməsi mütləq dəstəkləyici mühitdə həyata keçirilməlidir. Belə mühit müəllim-tələbə əməkdaşlığı şəraitində qurulmalı, hər kəsin üzərinə düşən vəzifə əvvəlcədən müəyyənləşdirilməli, müzakirə olunmalı və prosesin səmərəli həyata keçirilməsi üçün müvafiq qaydalar hazırlanmalıdır.

4. Düzgün vaxt bölgüsü. Tələbələrə tapşırığın icrası üçün kifayət qədər vaxt verilməlidir, çünki bəzən tələsik verilmiş qərarlar uğursuz, səmərəsiz nəticələrə gətirib çıxara bilər, faydasız olar. Vaxtın düzgün bölgüsü həm müəllimlər, həm də tələbələr üçün heç də asan deyil. Tələbələrə düşünmək, müstəqil işləmək üçün vaxt verilməlidir. Müəllim öyrənənlərin fikirləri çeşidləməsi, nəticələr çıxarması, ümumi yekun rəyə gəlməsinə zəmin yaratmaq üçün auditoriya, auditoriyadankənar və asudə vaxtlarının rejimli bölgüsündə tələbələrə yardım göstərməyi, onları yönləndirməyi bacarmalıdır.

5. Tapşırıqların müəyyən çətinlik dərəcəsinə kimi dəstəklənməsi (scaffolding). Müəllim skaffoldinqin tətbiqini tapşırığın tərtibatında nəzərə almalıdır. Düzgün skaffoldinq-dəstək tapşırığın ilkin mərhələlərindən sonunadək müəllimin köməyini "çoxdan aza doğru" prinsipi əsasında nəzərdə tutur. Tələbələr tapşırığın həllinə başlayandan müəllim onları dəstəkləyir, istiqamətləndirir, tələbələr tədrisən tapşırığın yerinə yetirilməsində daha sərbəst olurlar. Onların müstəqilliyi artdıqca, müəllimin köməyi azalır və tələbələr fəaliyyətlərini müstəqil şəkildə bitirirlər.

Kreativliyin formalaşdırılması müəllimdən xüsusi diqqət və bacarıq tələb edir. Dərsin gedişində müəllimin etdiyi cüzi dəyişiklik də öyrənənlərdə kreativliyin inkişafına təsir göstərə bilər. Tələbələr təlimdə və real həyatda bir sualın müxtəlif cavablarının olduğunu anladığıca, onların kreativ özünəinamı da artacaqdır.

Qeyd olunanlara əsasən kreativlik peşəkar inkişaf və gələcək mütəxəssisin formalaşması prosesini müşayiət edən əsas amillərdəndir. Məhz bu səbəbdən ali məktəblərdə ona xüsusi yer verilməlidir. Sadalanan amillər tələbələrin şəxsi kreativlik imkanlarının əsasını təşkil etdikdə onları ömür boyu müşayiət edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Сафонова В.В. Проблемные задания на уроках английского языка в общеобразовательной школе. Воронеж, 1987. 174 с.
2. Budd Rowe M. Slowing down may be a way of speeding up! *Journal of Teacher Education*, 37, p. 43, 1986
3. De Bono E. *Serious Creativity: Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas*. USA: Harper Business, 1993
4. Claxton G. Thinking at the edge: developing soft creativity. *Cambridge Journal of Education*, 36(3), pp. 351–362, 2006
5. Ferrari A., Cachia C. Punie Y. Innovation and creativity in education and training in the EU member states: Fostering creative learning and supporting innovative teaching. European Commission Joint Research Centre, 2009
6. Hattie J. *Visible learning: A synthesis of over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*. London: New York Routledge, 2009
7. Kazemi E. Discourse that promotes conceptual understanding. *Teaching Children Mathematics*, 4, pp. 410–414, 1998
8. Leven T., Long R. *Effective Instruction*. Washington, DC. Association of Supervision and Curriculum Development, 1981.

ABSTRACT

Nigar Zeynalova

THE MAIN PRINCIPLES OF LEARNERS' CREATIVITY DEVELOPMENT

In the article the author subsequently discloses the content of the creativity concept; explains the term from pedagogical points of view and presents the stages of the lateral thinking process. Moreover, in the research special attention is paid to the factors of environment and space, which are the basis of creativity, and worldwide experiences and results in the given sphere are analyzed. Also, the author's viewpoints about the impact of teaching creativity on education quality are reflected in the paper.

РЕЗЮМЕ

Нигар Зейналова

ОСНОВНЫЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ КРЕАТИВНОСТИ СТУДЕНТОВ

В статье рассматриваются факторы, влияющие на развитие креативности студентов. Была выявлена значимость влияния среды, пространства, его оформления на развитие креативности, дан конкретный пример. Наряду с этим, проанализированы различные аспекты, создающие условия для формирования и развития креативности. Особенно подчеркнуто, что студенто-ориентированный подход в образовании оказывает благоприятное воздействие на повышение качества образования и развитие креативности.

NDU-nun Elmi Şurasının 27 fevral 2018-ci il tarixli qərarı ilə çapa tövsiyyə olunmuşdur. (protokol № 06).

Məqaləni çapa təqdim etdi: Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, professor E.Maqşudov